

Az európai és magyarországi városok korai históriája – intézménytörténeti látószögből

Ladányi Erzsébet:

Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában

Budapest, 1996. 194 old.

(Studia Theologica Budapestinensia.

Series Facultatis Theologicae

Universitatis Catholicae

a Petro Pázmány 13.)

A budapesti tudományegyetemen docensként középkori magyar történelmet előadó szerző nem ismeretlen a hazai medievisztika elmúlt évtizedeit figyelemmel kísérő szakmabeliek és „szakmán kívüliek” számára. Más irányú kutatásai mellett már több mint húsz éve jelennek meg rendszeresen tanulmányai a középkori magyar városi intézménytörténet tárgyköréből, amelyekben kezdetben a terminológiai problémák tisztázását végezte el, majd elsősorban a korai magyar városok históriájának jogtörténeti szempontú vizsgálatát folytatta le, számos esetben merőben új diplomatikai, szfragisztikai, egyháztörténeti megállapításokat is téve. E helyen ismertesére kerülő munkája – amely 1994-ben megvédett kandidátusi disszertációján alapul – eddigi, a korai magyar urbanizálódással kapcsolatos munkásságának összegzése.

Ladányi Erzsébet a monográfia bevezetőjében széles körű szakirodalom bevonásával mutatja be a nyugat-európai történetírásnak egy általánosan alkalmazható városfogalom megalkotására, illetve az ókor és középkor e jellegzetes és napjainkig fennmaradó emberi együttélési formájának jellemzésére szolgáló kritériumrendszer

kidolgozására tett erőfeszítéseit. Áttekinthető módon ismerhetjük meg Jorisnak a város mivolt kimutatására alkalmazott ötös szempontrendszerét, a főként Ganshof és Ammann nevéhez köthető várostipológiai rendszerező elvet, a város-vidékeket elősoroló teóriát (E. Ennen), illetve a várostörténetet szigorúan az időrend alapján bemutató, Stoob nevéhez fűződő elméletet. A szerző nagy hangsúllyal tárgyalja az ókori és középkori város közötti kontinuitás megléte vagy hiánya mellett kardoskodó történetírói állásfoglalásokat is. A historiográfiai bevezető végén olvasható gondolat, miszerint az „európai várostörténeti kutatások főbb irányzatai ... a jogelemek-intézmények és város egymástól elválaszthatatlan létezésére irányították a figyelmet” (22. o.), Ladányi Erzsébetnek a munka további fejezeteiben követett fő vizsgálati szempontját is előre jelzi.

Az európai várostörténeti kutatások főbb irányzatait és eredményeit, kiemelve tehát a jog- és intézménytörténeti aspektusokat, regionális lebontásban is tárgyalja a monográfia. A francia fejlődést az ún. „suburbanus csillagköd”-elmélet bemutatása után a kommuna-mozgalmak, a déli területeken virágzó konzuli városok, a római és kánoni jog alapján szerveződő városi universitasok, illetve communitasok, a közösség kollektív tulajdonát képező javak elemző leírásával ábrázolja a szerző. Az angliai urbanizációt vizsgálva Ladányi Erzsébet kiemeli az önkormányzatiság korai feltűnését, a városok élén álló királyi praepositusoktól a választott vezetők (maior) intézményéig vezető fejlődést, a városok jogi személylé válásának 13. század

végi megjelenését. Az olasz várostörténetírást bemutatva leginkább az Itália történetére oly jellemző kontinuitási problémákról, tehát a késő antik püspöki városok dominanciájáról a korai középkorban, ezeknek a kommuna-mozgalmakkal való konfrontálódásáról, majd együttéléséről, illetve a kommunák továbbéléséről a városállamokban, illetve ezek vezető rétegének konzuláris arisztokráciává alakulásáról tájékoztat a monográfia. A középkori urbanizációval kapcsolatos német szakirodalom áttekintéséből kiviláglik, hogy ott számos forráskritikai jellegű (kiváltságlevelek hitelességét érintő) kérdés megoldása után a kutatás figyelme a terminológiai problémák (vicus-fogalom, burgus – burgensis megjelölés mibenléte) megválaszolására, a szabad és nem szabad városi elemek szerepének megvilágítására, illetve a város és közhatalom, város és szolgálat viszonyának elemzésére összpontosult. Ladányi Erzsébet szerint a „felvetett kérdések egységes megválaszolásának legfőbb akadályát a Birodalom tájanként, tartományonként eltérő sajátossága jelenti” (120. o.). Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a továbbiakban a korai magyar városfejlődést vizsgáló munka miért nem foglalkozik kiemelten a velünk számos más szempontú történeti összehasonlító vizsgálatban együtt szereplő cseh és lengyel területekkel. A szerző művének utószavában tér ki erre a problémára, ahol e két ország részletes tárgyalásának elhagyását – a német és lengyel kutatás megállapításaira támaszkodva – a római és kánonjog ottani hatásának késői voltával, a mindkét országra jellemző speciális kolonizációs helyzettel és a jogelméleti-intézménytörténeti megközelítésnek csak a 14. századtól, tehát már nem a mű címében is szereplő „korai” periódustól való alkalmazhatóságával indokolja meg.

A monográfia soron következő nagyobb egysége a korai magyarországi városok intézménytörténetével foglalkozik.

Ladányi Erzsébet alapos vizsgálatnak vetette alá a fennmaradt korai városi kiváltságleveleket, a városok belső életével foglalkozó kútfőket, nem hagyva figyelmen kívül az elbeszélő források (Rogerius) idevonható szöveghelyeit sem. Meghatározza a város mint jogi személyiség (universitas, communitas) mibenlétét, amely szerint ez „olyan emberek csoportja, akiknek egyazon jog keretében közös életük van” (121-122. o.). A hazai kiváltságlevelek is megerősítik, hogy az ott élők azonos szabadságúak, megnevezésük pedig hospes, illetve később civis, jogállásuk szerint pedig mindig közsabadok. Az uralkodóhoz való viszonyukat jellemzi választott bírójuknak a király, mint államfő előtt való bemutatási kötelezettsége és servitium debitumként számon tartott katonai, várvédelmi szolgálatuk. A városlétnak nem a kiváltságlevél, hanem a jogi személyiség az alapja, hiszen már a privilégium megadása előtt communitasra valló jegyeket (például közös pecsét használata, közös vagyon megléte) mutat fel számos magyarországi település (Sopron, Pozsony, Kassa). A városok irányítása kapcsán a szerző kiemeli, hogy Buda élén a korábbi magyarországi szakirodalom által tévesen katonai parancsnoknak minősített, a királynak megerősítésre bemutatott rector állt, akit méltán állíthatunk párhuzamba az itáliai városok podestáival. A monográfia mindenütt figyelemmel kíséri a római és kánoni jogi terminológia megjelenését a városokkal kapcsolatos kútfőanyagban és meggyőzően igazolja, hogy a 13. században e településeken fogadták be és alkalmazták leginkább azok előírásait. A római és kánoni jog megjelenését a magyarországi krónikairodalomban már részletesen tárgyalta a hazai kutatás, az urbanizálódás szempontjából azonban Ladányi Erzsébet végezte el a jogtörténeti alapvetést. A műben számos más, nemzetközi összehasonlításon alapuló önálló megfigyelés található: Körmend és Radna vonatkozó

oklevelei (1244, 1256) 12. századi, német-római birodalmi források szövegrészeivel mutatnak meglepő egyezést, Nagyszombat 1238-as kiváltságlevelének elemzése szerint a város szoros kapcsolata, alárendeltsége az uralkodóval leginkább a franciaországi Amiens helyzetéhez hasonlítható, a 13-14. század néhány diplomájából megismerhető soproni viszonyok pedig az ottani közszebad közösség állapotát leginkább a normandiai katonai kommunák (Saint-Quentin, Rouen, La Rochelle) szervezetéhez hasonlítják.

Három kérdéssel külön exkurzus foglalkozik a monográfiában, jóllehet bizonyos tárgyalásban már addig is részesültek. Esztergom kiváltságlevelét nélküli városként is különleges helyzetet élvezett a késő Árpád-korban, amely egykori királyi központ mivoltából, illetve az uralkodót felavató egyházi székelyeként való létezéséből magyarázható. Ez utóbbi körülmény helyzetét például a francia Reimsével rokonítja. Esztergommal kapcsolatos a következő alfejezet is, amely a III. András 1294. évi oklevelében feltűnő, hazánkban a városi önkormányzattal kapcsolatban egyedül itt alkalmazott *commune* szót helyezi el európai keretekbe, és értelmezi jelentését az érseki székvárossal kapcsolatban. A harmadik exkurzus – amelyhez mindenképpen figyelembe kell venni az összefoglaló fejezet megállapításait – Székesfehérvár állítólagos korai privilégiuma létezésének hipotézisét cáfolja meg. A magyarországi szakirodalom szívesen rekonstruálta a később létező „fehérvári jog” alapján a

város ránc nem maradt kiváltságlevelét, de a feltételezés alapját elsősorban IV. Béla azon oklevele szolgáltatta, amely Szent Istvánra hivatkozva vámmenteséget biztosított a fehérvári civiseknek. Ezt a kutatók döntő többsége, ha nem is az államalapító, de valamelyik 12. századi (II. vagy III.) István királyra visszavezethető korporatív kiváltságlevelét megleltének hangsúlyozására használta fel. Ladányi Erzsébet szerint az említett, 1237. évi oklevél nem alkalmas semelyik István királyra visszavezethető privilégium létezésének alátámasztására, sőt „a Szent István királynak tulajdonított hamisítvány intulációjában Szent István pápai követése már IV. Béla uralkodása első éveinek gondolatvilágát és jogi érvelését fejezi ki” (160. o.). A királyi székhelyek, *locus communior*-ok egyébként Európa-szerte kiváltságlevelét nélkül léteztek, joguk azonban számos más település számára vált irányadóvá.

Ladányi Erzsébet könyvének ismeretét talán annak a közismert ténynek a hangsúlyozásával zárhatjuk, hogy ismét annak lehettünk tanúi, mint aminek a korai Árpád-kor törvényhozását elemző, nemrég megjelent monográfia esetében: megint csak nem az utóbbi évtizedekben lehanyagolt hazai középkori jogtörténetírás valamely képviselője, hanem egy, a jogtudomány problémáit történeti vizsgálódásai során megismerő *medievista* tett le asztalunkra egy alapvetően jogtörténeti jellegű kutatáson alapuló összefoglalást.

Thoroczkay Gábor

Számunk szerzői

Bagi Dániel	történész, JPTE, Pécs
Berend Nóra	történész, Cambridge, Anglia
Galamb György	történész, JATE, Szeged
Michael Gervers	történész, Torontói Egyetem, Kanada
Hansgerd Göckenjan	történész, Gießeni Egyetem, Németország
Hörváth Emőke	történész, Miskolci Egyetem
Horváth Gábor	Ph. D. ösztöndíjas, JATE, Szeged
Kordé Zoltán	történész, JATE, Szeged
Kosztolnyik Zoltán	történész, A & M University, Texas, USA
Kristó Gyula	történész, JATE, Szeged
Makk Ferenc	történész, JATE, Szeged
Márton Alfréd	történész, JATE, Szeged
Orbán Imre	történész, Móra Ferenc Múzeum, Szeged
Petrovics István	történész, JATE, Szeged
Szántó Richárd	történész, JATE, Szeged
Thoroczkay Gábor	Ph.D. ösztöndíjas, JATE, Szeged
Tóth Ildikó	Ph.D. ösztöndíjas, JATE, Szeged
Tóth Sándor László	történész, JATE, Szeged
Veszprémy László	történész, Hadtörténeti Intézet, Budapest
Wojtilla Gyula	történész, JATE, Szeged

A fordításokat Diós Edit, Novák György és Sári László készítette.

Beérkezett könyvek

Szociológiai Szemle 1997. 2. szám

Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association. Special Issue.
1996.

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 8. évf. 1996. 1-2. szám

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 8. évf. 1996. 3-4. szám

Mező András: A templomcím a magyar helységnevekben (11-15. század). Magyar
Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. METEM Könyvek, 15.
Budapest, 1996. 314 oldal. ISBN 963 8472 19 7

Magyar egyháztörténeti bibliográfia, 1980-1990. Szerk. Várszegi Asztrik és
Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
METEM Könyvek, 17. Budapest, 1997. 221 oldal. ISBN 963 8472 25 1

Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély
történelméhez. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
METEM Könyvek, 18. Budapest, 1997. 479 oldal. ISBN 963 8472 24 3

Dóka Klára: Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században. Magyar
Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. METEM Könyvek, 19.
Budapest, 1997. 463 oldal. ISBN 963 8472 26 X

Németh Péter: A középkori Szabolcs megye települései. Ethnica kiadás.
Nyíregyháza, 1997. 224 oldal. ISBN 963 472 202 4

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar Tudományos Akadémia,

dr. Csontos László volt londoni illetőségű lakos hagyatéka terhére,
– a reá hagyományozott kötelezettség teljesítéseként –
a végrendelet megfogalmazása szerinti

**"HUNGARY'S ONE THOUSAND YEAR CONTRIBUTION
TO THE IDEA OF EUROPEAN COMMUNITY"**

**„MAGYARORSZÁG EZERÉVES HOZZÁJÁRULÁSA AZ EURÓPAI
KÖZÖSSÉG ESZMÉJÉHEZ”**

címmel, tudományos történeti munka megírására

pályázatot hirdet.

A pályamunkát magyar, angol vagy német nyelven (kb. 20 szerzői ív terjedelemben) kell beküldeni a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályára, 1245 Budapest, Pf. 1000. levelezési címre.

A pályaműveket külön e célra alakult bizottság bírálja el, és dönt az alábbi díjak odaítéléséről.

I. díj 1 500 000.- Ft

II. díj 1 000 000.- Ft

III. díj 750 000.- Ft

A pályázaton szerzői munkaközösségek is részt vehetnek, a díjakat azonban a bizottság nem oszthatja meg.

Az I. díjat elnyert pályamunkát az Akadémia magyar, angol és német nyelvre lefordíttatja és megjelenteti. A II. és III. díjat elnyert művek az Akadémia Kézirattárában kerülnek elhelyezésre. A könyvek elsősorban az Európai Unió országai és a világ nagy könyvtárai, hazai könyvtárak, tudományos intézmények, egyetemek részére kerülnének terjesztésre.

A pályamunkák beküldési határideje:

1998. szeptember 30.

A nyertes pályaművet az Akadémia a 2000. évben kívánja megjelentetni.

Glatz Ferenc sk.
elnök

CONTENTS

Essays

ZOLTÁN KORDÉ	
On the origins of the Szeklers	7
GYULA WOJTILLA	
Kingship and sacrality in early mediaeval India	32
IMRE ORBÁN	
Why Margarete? On Prince Álmos' Founding a Monastery	42
GYÖRGY GALAMB	
Heresy, sacrality and secular authority in 11th-13th centuries in mediaeval Western Europe	51
ALFRÉD MÁRTON	
Sacrality and authority with the Türks	72
EMÓKE HORVÁTH	
The ethics of power in the early Middle Ages (the Cathwulf letter)	80
HANSGERD GÖCKENJAN	
East European peoples in the travelogues of 13th-century Hungarian Dominicans	93
NÓRA BEREND	
Paterna devotio or propria professio? On the history of mediaeval child oblations	120
RICHÁRD SZÁNTÓ	
The divine origin of royal authority in Western political thought in the 5th-8th centuries	137

Workshop

FERENC MAKK	
On the margin of a handbook of prehistory	161

Theory and Method

MICHAEL GERVERS

- The dating of medieval English charters by word-pattern
matching 189

Beyond the Borders

- "I have remained spiritually and intellectually a European of
Hungarian origin" – Interview with historian
Zoltán Kosztolnyik 198
The bibliography of Zoltán Kosztolnyik 205
Zoltán Kosztolnyik: The struggle between Rome and the regional
church in the Middle Danube Basin in the ninth century 212

Perspective

GYULA KRISTÓ

- The conditions and responsibilities of teaching mediaeval
Hungarian history in Hungarian higher education 222

GYULA KRISTÓ

- On PhD education in the light of data collected in
Szeged 225

Reviews

Philip, builder of the realm

*John Baldwin: Philippe Auguste et son gouvernement. Les fondations du
pouvoir royal en France au Moyen Âge. Paris, Fayard, 1991.*

Gérard Sivéry: Philippe Auguste. Paris, Plon, 1993.

- Zoltán Kordé 230

In memoriam Imre Boba

*Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori
források újraértelmezésére. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia
Munkaközösség, Budapest, 1996.*

- István Petrovics 233

On a historical mystery

*Kristó Gyula: A székek eredete (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár,
10.) Szeged, 1996.*

- László Veszprémy 242

„Peaks of high Carpathian hills...”

*A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Révész László, Wolf
Mária és M. Nepper Ibolya közreműködésével szerkesztette Fodor István.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996.*

- Gábor Horváth 245

„King Stephen, where art thou?” <i>Jákli István: Szent István az ember. Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1996.</i> Ildikó Tóth	248
University textbook on the Eastern Slavs <i>Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Fejezetek a keleti szlávok korai történetéből. Pécs, 1995.</i> Dániel Bagi	251
European and Hungarian towns in the early Middle Ages – a history of institutions <i>Ladányi Erzsébet: Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában. (Studia Theologica Budapestinensia. Series Facultatis Theologicae Universitatis Catholicae a Petro Pázmány 13.) Budapest, 1996.</i> Gábor Thoroczkay	253
Authors	256
Books received	257

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén. A folyóirat előfizetési díja egy évre 800 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 200 Ft+postaköltség, könyvesboltban 240 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1–3.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Litea Kft., I. ker., Budavár, II. sz. A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca.

Szeged: Katedrális Bt.: Sik Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi Könyvtár, Egyetem u. 2.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Idegennyelvű Könyvesbolt, Kárász u. 22.; Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Debrecen: Egyetemi könyvtár, KLTE főépület fsz. Egyetem tér 1.

Miskolc: Két Könyvész Kft., Miskolc-Egyetemváros.

Pécs: Szövegbolt, Ifjúság u. 6.; Egyetemi Könyvesbolt, Mátyás király u.

Székesfehérvár: Jókai u. 4. Könyvkereskedés, Jókai u. 4.

Szombathely: Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1.

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület

6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon: 62/454-000/3297

e-mail: actas@jate.u-szeged.hu

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/actas/>

Felelős kiadó: Deák Ágnes

A szerkesztőség titkára: Homonnai Sarolta

Olvasószerkesztő: Benkes Réka

Technikai szerkesztő: Dávid Tamás

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó és Nyomdaipari Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 240,- Ft

Előfizetőknek: 200,- Ft

1996-ban ünnepeltük a magyar honfoglalás 1100. évfordulóját. Meggyőződésünk, hogy a hazai tudományosság (mindenekelőtt a történelem, régészet, nyelvészet, orientalisztika, antropológia, néprajz) ritkán köszöntött oly tartalmasan és színvonalasan évfordulót, mint most a milleszázadot. Kiemelkedő tanulmányok, tanulmánykötetek, könyvek, önálló monográfiák és egyéb kiadványok szép számmal jelentek meg az elmúlt egy-két évben. Mindez nagymértékben annak köszönhető, hogy - korábbi kezdeményezések nyomán - az utóbbi két évtizedben jelentősen fellendült a korai magyar történelem (benne az őstörténet, a honfoglalás kor és az államalapítás időszaka) sokoldalú kutatása. A teljesség igénye nélkül csak utalunk arra, hogy e szakmunkákban - az elődök eredményeire építve - egyaránt terítékre került az őstörténet teljes problematikája, a Kárpát-medence 896 előtti politikai és etnikai története, a magyarság néppé válása, a honfoglalók életmódja, társadalma, lélekszáma, politikai szervezete, hitvilága, embertani arculata, a 9-10. századi külpolitika és a nagy „rendszerváltás” minden lényeges eleme. Ma még teljesen meddő és szakmailag indokolatlan vállalkozás lenne a művekben megfogalmazott álláspontok, nézetek, új feltevések összegzése, az eredmények számbavétele, valamilyen mérleg készítése, hiszen gyakorlatilag nincs olyan kérdés, amelyben egységes vélemény alakult volna ki. A különböző - egymástól eltérő, egymással élesen ütköző - koncepciók képviselői között további viták várhatók.

Makk Ferenc tanulmányát 161-188. oldalakon olvashatják.